

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2952-8258>

ПОЛІТИКА ЯК КРИМІНОГЕННИЙ ФАКТОР

Загальновідомо, що політика – це мистецтво управління державою і суспільством. Як правило, політику розглядають як специфічний вид соціальної управлінської діяльності, результатом якої може бути як поліпшення якості життя певних верств населення, так і його погіршення.

Неефективна або малоефективна соціальна політика органів державної влади і місцевого самоврядування в різних сферах життя суспільства, як правило, призводить до криміналізації і підвищеної віктимізації особистості, соціальних груп, всіх інститутів суспільства і держави. Тому не випадково в сучасному лексиконі з'явилися нові незвичні для юридичної науки терміни «кримінальне суспільство» і «кримінальна держава». Поява цих наукових категорій – це своєрідне відбиття не стільки розвитку правових наук, скільки певних «досягнень» політики.

Криміналізація політичної сфери життєдіяльності в сучасному суспільстві визнається як державними, так і суспільними (політичними) діями, представниками засобів масової комунікації; про неї свідчать матеріали кримінальних проваджень і журналістських розслідувань, а також результати новітніх кримінологічних досліджень.

Криміналізація політичної сфери життя суспільства відбувається в усіх напрямках. Найбільше активно криміналізуються державні структури як носії владних повноважень з розпорядження державними фінансовими, матеріальними, природними, інформаційними та іншими ресурсами. Очевидно, не в меншому обсязі відбувається криміналізація інститутів громадянського суспільства – політичних партій, блоків, об'єднань та інших громадських організацій, суб'єктів господарювання різних форм власності. Криміногенні фактори сфери політичної діяльності, перш за все, виявляються в тенденції використання демократичних інститутів на користь окремих економічно впливових груп, що прагнуть до фактичної узурпації державної влади шляхом корупції державних структур.

Неефективна політика вищих посадових осіб з управління державою, її основними ресурсами і суспільством може привести до соціальної недуги – слабості влади, а звідси – до політичної і, як наслідок, до економічної нестабільності. У подібних умовах державні ресурси стають ласою принадою як для закордонних, так і для вітчизняних злочинців, їх організацій і співтовариств. Для одержання доступу до державних ресурсів з метою подальшого розпорядження ними злочинці, їхні групи і співтовариства використовують традиційні для них кримінальні засоби. По-перше, корупцію або продажність державних службовців, наділених правом одержання, розподілу або управління значними державними і суспільними ресурсами в різних сферах життєдіяльності. По-друге, шантаж, погрози, фізичний примус і усунення, або дискредитацію посадових осіб органів державної влади і місцевого самоврядування з метою усунення їх зі сфери державного управління ресурсами.

Такий стан справ у суспільстві є нічим іншим, як результатом реалізації певної внутрішньої та зовнішньої політик держави. Причин тому кілька:

- невинуватено різкий стрибок від соціалістичної системи розподілу соціальних благ до фактично нічим нерегульованих ринкових відносин і стрімкої лібералізації економічної діяльності, поспішна і не продумана передача державної власності в приватні руки;
- управлінські реформи, які торкались засад суспільного і державного ладу, носили спонтанний, суперечливий і незавершений характер. Реформа системи соціального управління в основному обмежувалася лише прийняттям правових норм про регулювання в різних галузях без наступного контролю за їх реалізацією;
- суперечлива податкова політика держави в перехідний період, пов'язана з недосконалістю податкового законодавства, непередбаченою зміною оподаткованої бази, кризою платоспроможності господарюючих суб'єктів і населення, пільгами, відстрочками і розстрочками податкових платежів, створювала сприятливий ґрунт для здійснення підприємцями, керівниками господарюючих суб'єктів і чиновниками різних відомств і різного рівня нових видів економічних і службових злочинів;
- самоусунення держави від соціального контролю за сферою вирішення етнічних і релігійних протиріч, що привело до ескалації міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, які продукують на тлі расової нетерпимості, що іноді переростає в одержимість систематично вчиняти насильницькі злочини проти передбачуваних або дійсних іногородців або іновірців;
- в умовах судово-правової реформи відбувалося розширення правоохоронної системи за рахунок появи нових органів, обновлявся кадровий склад правоохоронних і судових органів, змінилися основи кримінального, цивільного, адміністративного і господарського судочинства. Але всі ці заходи поряд з підвищенням ефективності протидії злочинності також породжували нові проблеми. Протидія злочинності в період реформування проводилась і ведеться зараз різними галузями державної влади роз'єднано, що не

відповідає криміногенній ситуації в суспільстві, яка склалась.

Ефект зростання перерахованих вище недоліків політики реформування суспільства примножувався ще й суперечливою антикриміногенною політикою. Протиріччя політики боротьби зі злочинністю проявлялися у відмові від деяких усталених методів протидії злочинності, які ще не вичерпали свого антикриміногенного потенціалу. Крім того, формування гуманістичних засад у сфері боротьби зі злочинністю супроводжувалося мріями політиків і деяких фахівців про позитивний вплив на злочинність демократичних перетворень усередині суспільства, пов'язаних з розширенням прав і свобод людини.

Таким чином, сучасним керівникам Української держави доводиться враховувати недоліки реформування суспільних відносин, зроблені їхніми попередниками, щоб знизити їх криміногенний потенціал.

Загальнодержавні заходи політичного характеру з протидії злочинності повинні бути направлені на створення умов, що перешкоджають проникненню кримінальних елементів і їх ставлеників до органів законодавчої, виконавчої, судової влади і різкому зниженню їх впливу на діяльність основних інститутів держави.

За років незалежності була гіпертрофована роль місцевих органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, що призвело до часткової втрати суспільством і державою можливості контролювати їх діяльність. В результаті частина чиновництва як би «приватизувала» функції своїх відомств і установ і стала використовувати надані їм права в своїх корисливих інтересах і на користь структур, у тому числі і кримінальних, від яких вони знаходилися в прямій або непрямій залежності. Настав час для створення умов, що забезпечують більшу прозорість і підконтрольність цих органів.

Для цього, в першу чергу, необхідно законодавчо забезпечити інформаційну прозорість процесу ухвалення рішень органів влади, використання ними бюджетних коштів, у тому числі через доступ до фінансових документів державних органів з боку недержавних організацій і засобів масової інформації (наприклад, визначити переліки документів, що підлягають обов'язковому обнародуванню та ін.), ввести в дію механізми суспільного впливу на діяльність відомств (забезпечити проведення незалежних експертиз суспільно значущих проектів рішень, інформування, функціонування зворотного зв'язку).

В даний час нерідко за змінами в структурах органів державної влади, їх статусу і функцій стоять корпоративні, а не державні інтереси; відсутні обґрунтовані критерії змін структури, що породжує можливість корисливого лобіювання з боку тих або інших економічних структур і злочинних співтовариств; безконтрольно зростає чисельність державного апарату. Для запобігання цьому, є необхідною законодавча регламентація вказаних питань з обов'язковим визначенням обґрунтованих критеріїв створення структур і штатів органів виконавчої влади, чітким розмежуванням функцій ухвалення рішень, їх реалізації, контролю і надання послуг.

Також необхідно звузити діапазон довільної діяльності органів і посадовців виконавчої влади. Для цього слід, на нашу думку:

- розробити і ввести в дію адміністративно-процедурний кодекс, який би кодифікував процедури з підготовки і ухвалення управлінських рішень і інші адміністративно-управлінські дії;
- законодавчо звузити сфери застосування дозвільного принципу в різних його формах, а де він повинен бути збережений – забезпечити «прозорість» для суспільства і засобів масової інформації процесів ухвалення рішень (наприклад, при ліцензуванні, сертифікації, акредитації, реєстрації і т.д.);
- розглянути можливість введення в практику роботи органів виконавчої влади принципу «позитивного адміністративного мовчання», який добре зарекомендував себе в деяких країнах (якщо в певний термін немає відмови або додаткового запиту від державного органу, питання вважається вирішеним позитивно);
- ліквідувати можливості вибору посадовцем однієї з декількох санкцій, передбачених за одне і те ж правопорушення (на відміну від «вилок» покарань, передбачених у кримінальному судочинстві, такі ж «вилки» в адміністративному провадженні – пряма умова для корупції);
- обмежити видання підзаконних (особливо відомчих) нормативних актів шляхом: введення законодавчих критеріїв для їх видання; звуження можливостей ухвалення законів з нормами, які відсилають правозастосовника до інших актів; максимально можливого кодифікування підзаконних актів, що стосуються прав і інтересів громадян.

Одержано 13.03.2018